

τον ἀπαιτεῖται παρ' αὐτῶν εἴ τι ἀλλοτροπώτερον καὶ πως δυσσευετώτερον, χαρακτηριστικὸν τόπου καὶ χρόνου ἐν τῷ δράματι. Εἶναι τόσον συγκαταβατικόν.

Παρατρέχω τὰς ἀπιστίας τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν σκηνογραφικῶν τὰς σκαλιότητας, καὶ τοῦ βροντείου τὰς παρωδίας, ἢ ἀβρακτησίας, ἂν θέλετε. Τὰ πάντα ὡς μετὰ οἰκογενείας. Τὰ δὲ μετὰ οἰκογενείας δὲν εἶναι πάντα εὐπρόσωπα, ἰδίως δὲ εἰς βλέμματα βασιλικά.

Πολλοὺς ἤκουσα μεμφομένους μίαν τινὰ τάξιν τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας ὡς ἀπαξιοῦσαν τῆς παρουσίας τῆς τοῦ ἑλληνικὸν θέατρον. Φρονοῦσιν ὅτι ὀφείλε καὶ ἡ τάξις αὕτη νὰ θαρρύνῃ οὕτως ἢ ἄλλως τοὺς ἑλληνας ἠθοποιούς. Τὸ κατ' ἐμὲ, καίτοι τιμῶ τὴν ιδέαν, ὅτι εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας ὀφείλεται πᾶσα συνδρομή, ἀπέχω ὁμῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦ νὰ θεωρῶ τὴν ἐκζητούμενην ἐνθάρρυνσιν ὡς λυσιτελεῖν, εἴτε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σκηνήν, εἴτε πρὸς τοὺς ἀναθάλοντας ἐπ' αὐτῆς. Ὁ μόνος τρόπος τοῦ νὰ μὴ ἀποκτήσωμεν πώποτε σπουδαίους ἠθοποιούς, καὶ νὰ μείνῃ ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ εἰς αἰὶν ὑπεδεστέραν πάσης ἄλλης ἐν Εὐρώπῃ, εἶναι τὸ νὰ προσεντείνῃ τὴν παροῦσαν ἀπειροτεχνίαν καὶ ἡ τάξις ἐκείνη τῶν πολιτῶν, ἥς ἡ ἀπουσία σημαίνει τοῦλάχιστον διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἀπειροτεχνίας ταύτης καὶ ἀπαίτησιν τέχνης σπουδαίας.

Ἐν συντόμῳ, ἄνευ σχολαίου εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποκτήσωμεν ἠθοποιούς ἀξίους προσοχῆς· οἱ ὑπάρχοντες ἀνέδινταν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὅλως ἀδίδακτοι· οὕτε δύνανται νὰ βελτιωθῶσιν ἀληθινὴν βελτίωσιν, ἐπειδὴ ἐσκληρύνθησαν ἐν τῷ φρονήματι ὅτι εἶναι ὅ,τι ἀπαιτεῖται· καὶ κατέστησαν λοιπὸν ἀμετάστροφτοι. Ὡστε χρεὶς νὰ μορφωθῶσιν ἠθοποιοὶ ἀπὸ τῶν βέθρων τῶν γυμνασίων, νέοι μηδεμίαν ἔχοντες ἀξίωσιν ὅτι ἐπίσταντ' ἑαυτοῖς, καὶ οὕτως ὑποβαλλόμενοι μετὰ πάσης εὐπειθείας εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν μαθητείαν ἀπὸ τοῦ ἀλφά τῆς τέχνης. Ἄλλως, ματαία πᾶσα ἐλπίς ὅτι θ' ἀποκτήσωμεν ἀξίους λόγου τινὲς ἠθοποιούς "ἑλληνας"· ὁ δὲ ἑλληνικὸς λαὸς οὐκ χαρακτηρίζεται ἐκ τῶν σκηναίων αὐτοῦ ὡς ἐκ τῶν οὐπω προηγμένων μετὰ τῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς χορείας.

Ι. ΓΕΙΩΡΙΑΣ ΕΚΥΛΙΣΣΗΣ.

ΦΡΕΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΟΛΟΓΙΑ

Κατὰ πόσον ἡ ἀνατομικὴ μετὰ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν συνδέεται καὶ πόσῃν ὠφελείᾳ αὗται ἐκ τῆς ἀνατομικῆς προσπορίζονται, εἶναι γνωστὸν· οὐδὲν δὲ κρίνομεν ἀνγκαστικὸν νὰ ἀναπτύξωμεν διὰ κενῶν λόγων πρᾶγμα, ὅπερ ὡς ἀξίωμα νὰ τεθῇ δύναται.

Ἀφίοντες κατὰ μέρος τὴν νέαν Ἑλλάδα, διότι δὲ δὲν ἔχει τις καὶ πολλὰ

ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου περὶ αὐτῆς γὰρ εἶπη, ἐρχόμεθα εἰς τὴν Ἑσπερίαν ὅπου τὰ πράγματι πάντα διακρίως ἔχουσιν, ὅπου αἱ ὥρται παραστατικαὶ τέχναι μεγίστην ἀνάπτυξιν ἔλαβον καὶ ὅπου αὗται στενότατα συνδεδεμένοι μετὰ τῆς ἀνατομικῆς βαδίζουσι, καθόσον ἐξ αὐτῆς ἐρύονται πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀληθῆ καὶ πιστὴν περὶ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, οὗ τὰς διαφόρους βιωτικὰς περιπτώσεις ἀντικείμενον τῆς σπουδῆς καὶ τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας των ποιοῦνται. Καὶ ἐνταῦθα ὅμως (ὁμιλῶ περὶ τῆς Γερμανίας μόνον) τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τέλειον καθόσον ἡ τῆς Ζωοτομίας διδασχὴ ἐν ταῖς Ἀκαδημαίαις τῶν τεχνῶν ἐλλείπει, μεγάλη δὲ νῦν κατεβάλλεται προσπάθεια ὅπως καὶ αὕτη, ἡ πούλχιστον μέρος αὐτῆς, ἡ ἀνατομὴ τοῦ ἵππου, εἰσαχθῇ, διότι ἡ ἐν ταῖς Ζωολογικοῖς μουσεῖοις σπουδὴ τὰ ἥκιστα συντελεῖ πρὸς πιστὴν ἀναπαράστασιν τῶν ζώων, τὰ δὲ διασσεσχυμένα ζῶα οὐδὲν ἄλλο ἢ γελοιογραφίας τῶν ζώντων παριστάνουσι.

Τὴν ἀρίστην τελειότητα εἰς ἣν τὰ πλαστικὰ τῶν προγόνων ἡμῶν ἔργα ἔφθασαν εἰς οὐδὲν ἄλλο γὰρ ποδῶσθαι τις δύναται ἢ εἰς τὴν ἐπιμελῆ σπουδὴν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ἡ σπουδὴ ὅμως αὕτη περιορίζετο μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, καθότι, ὡς γνωστὸν, ἀνθρώπινά πτώματα κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, καὶ ἐκ πολὺ ἀργότερον, ἐνεκα τῶν ἐπιμαρτυρουμένων θρησκευτικῶν δοξασιῶν δὲν ἀνετέλλοντο.

Μετὰ τὴν κατάρτισιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπῆλθε βαθυμηδὼν καὶ ἡ τῶν ὠραίων τεχνῶν παρακμὴ, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀγώνων καὶ γυμνασίων, ἅτινα ἀληθῶς οὐ μόνον τὴν καλαισθησίαν ἐθεράπευον ἀλλὰ καὶ συγχρόνως εὐκαιρίαν πρὸς σπουδὴν παρεῖχον, ὡς καὶ ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ καθ' ὅλου βίου, βλέπομεν, ὅτι ἡ τέχνη οὐδὲν ἄλλο παρ' ἧεν ἢ ἐξαμβλώμεθα, ἅτινα μᾶλλον προϊόντα κακοτεχνίας καὶ ἀτεχνίας παρὰ ἔργα τέχνης γὰρ ὀνομάσθαι τις δύναται.

Μετὰ ταῦτα συγχρόνως μετὰ τῆς γενικῆς προόδου καὶ τῆς τῶν ἐπιστημῶν ἀνκιδώσεως, βλέπομεν πάλιν τὴν τέχνην ἀναζωογονουμένην, τοὺς δ' Ἱταλοὺς καλλιτέχναις πρῶτους ἀσχολουμένους καὶ πάλιν εἰς ἀνατομικὰς σπουδὰς καὶ μάλιστα μετὰ σπουδῆς καὶ ζήλου ἀναλόγου πρὸς τὴν κολοσσικὴν τῆς ἀνατομικῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀνάπτυξιν, ἥτις ἔσχει μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν μεγάλων διδασκάλων Φαλοππίου, Εὐσταχίου, Φαβριίου (Faloppia, Eustachio, Fabrizio) καὶ τόσων ἄλλων ἀδιασπάστως θὰ συνδέηται. Μεταξὺ τῶν Ἱταλῶν καλλιτεχνῶν τῶν καλλιεργησάντων τὴν σπουδὴν τῆς Ἀνατομικῆς ἐξέχουσιν ὁ Λεονάρδος Βίντσης, ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Δελλατόρε, ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος καὶ ὁ Τισιανός, ὧν ἀπάντων ἀνατομικὰ σχεδιάσματα, κατὰ τινα ἀμφιβητουμένην εἰδῆσιν, ὁ Ἀνδρέας Βεζῆλ μετεχειρίσθη ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς πολυτίμου τοῦ Ἀνατομικῆς, ἥτις μεθ' ὅλης τῆς ἐπιστήμης τὰς προόδους οὐδέποτε δύναται γὰρ λησμονηθῆ.

Ἡ τοιαύτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν πρόοδος μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀ-

ξάνουσα καὶ βαθμηδὸν κοινὸν ἀπάντων τῶν ἐθνῶν καὶ χωρῶν μέλημα γενόμενη ἔδωσε πλέον ὀριστικῶς καὶ εἰς τὴν πλαστικὴν ἀνατομικὴν τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῇ θέσιν. Τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη διὰ τῶν ἀναγκασμάτων τῆς ἐν γένει Ἀνατομικῆς καὶ διὰ τῶν προόδων τῆς φυσιολογίας ἔλαβεν αὕτη ὅλως ἄλλοιον χαρακτῆρα καταστάσα ἐπιστημονικωτέρα καὶ ἀνταποκρινομένη εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὴν τοιαύτην τῆς πλαστικῆς ἀνατομικῆς τροπὴν ἐν Γερμανίᾳ τὰ μέγιστα συνετέλεσαν ὁ καθηγητὴς Ἄρλες (Harless), πρῶτος αὐτὸς κατανοήσας τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς συγγραφῆς ἐγχειριδίου τῆς πλαστικῆς ἀνατομικῆς κατὰ τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης. Τὸ σύγγραμμα τούτου κατὰ τὸ 1856 ἐκδοθὲν ἐπλήρωσε μέγα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κενόν· κατάλληλον δὲ νομίζομεν ἀντὶ παντός λόγου πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ βιβλίου τούτου ν' αναγράφωμεν ὅσα περὶ αὐτοῦ ἐκφράζει διατηρηάτατος τῆς ἐποχῆς ἀνατομικὸς, ὁ Ὑρτλ (Pyrtl). . . . «Οἱ συρραφεῖς τοιούτων βιβλίων, — περὶ πλαστικῆς ἀνατομικῆς τοῦ λόγου ὄντος — καὶ δυστυχῶς δὲν εἶναι ὀλίγοι, αἶναι συνηθέστατα οὔτε ἀνατομικοὶ οὔτε καλλιτέχναι· ἐννοεῖται δ' ὅτι τὰ ἔργα τῶν εἶναι ἀνάλογα τῶν γνώσεών των. Ἀξιωμακτικόν ὅμως ἐξάρεσιν ποιεῖ καὶ δυστυχῶς τὸ ἔργον τοῦ Ε. Ἄρλες, Lehrbuch der plastischen Anatomie etc. ἐν Στουτγάρδῃ 1856—58. Δὲν λέγω ὑπερβολὴν εἰς τὴν χαρακτηρίσω τὴν ἐντελῶς πρωτότυπον ἐξέτασιν τοῦ ἀντικειμένου ὡς μεγαλύνουσαν».

Τοιοῦτόν τι τὸ ἔργον τοῦ Ἄρλες. Πολλὰ ἔκτοτε παρήλθον ἔτη, πάντα τὰν τίτυπα ἐξηκολύθησαν, ἡ δὲ τέχνη ἀπῆτει βοηθὸν καὶ ὁδηγὸν εἰς τὰ βήματά της. Οἱ ἐκδόται Ἐβνερ καὶ Σεύμπερτ (Ebner, Seubert) ἐν Στουτγάρδῃ συνειδότες τὴν ἑλλειψιν ταύτην ἀνέβησαν εἰς τὸν ἡμέτερον προῖσταμενον καὶ καθηγητὴν τῆς Ἀνατομικῆς Διδάκτορα Ροβέρτον Ἄρτμαν (Dr Robert Hartmann) τὴν ἀναθεώρησιν καὶ ἐπιδιόρθωσιν τοῦ βιβλίου τούτου κατὰ τὰς σημερινὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ καθηγητὴς Ἄρτμαν ἀνέλαβε τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἣν κατὰ μέρας μόνον ἐξετέλεσε, καθύπον, ὡς ὁ ἴδιος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ λέγει α. . . . «Ὅχι παντοῦ μετὰ τοῦ Ἄρλες συμφωνῶν καὶ ἐν γένει ὁπαδὸς πραγματικωτέρων θεωριῶν, θὰ εὐρισκόμεν εἰς τὴν ἀνάγκην ὁλόκληρα κεφάλαια τοῦ προκειμένου συγγράμματος νὰ τροποποιήσω, εἰάν ἤθελον νὰ ἐπιδιορθώσω αὐτό. Τοιαύτη μεταβολὴ θὰ πῆται μακρὸν χρόνον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀνάγκη τῆς ταχέως ἐκδόσεως ἦν ἀναπόφευκτος, συνεφώνησαν ἐκδόται τε καὶ ἀναθεωρητῆς πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐκδώσῃσι τὸ βιβλίον ὅπως εἶχε, προσθέτοντος τοῦ δευτέρου παρατηρήσεις τινὰς ἐν εἰδαι παραρτήματι».

Ἡ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν γενομένη ἐκλογὴ ἀναθεωρητοῦ ἦν ἐπιτυχεστάτη καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ ἐνθουσιασμὸς δι' οὗ τὸ βιβλίον ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου ἐγένετο δεκτόν. Οὐχὶ πᾶς ἀνατομικὸς ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀναθεθεῖσαν αὐτῷ φροντίδα πρεπόντως, καθόσον νεωστὶ νέαν ἢ

πλαστική ανατομική προσέλαβεν αδελφικήν βοήθειαν, τὴν τῆς Ἀνθρωπολογίας, εἰς ἣν αὐτὴ πολλὰ ὀφείλει καὶ ἣν ὁ καθηγητὴς Ἀρτουαν ἰδίᾳ ἐθεωρεῖτο καὶ θεραπεύει οὐ μόνον δι' ἀπὸ σπουδαστηρίου λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ ἐκτεταμένων εἰς Ἀφρικὴν καὶ ἄλλαχοῦ ταξιδίων καὶ ἐρευνῶν, αἵτινες ἀληθῶς ἐποχὴν ἀφῆκαν καὶ αὐτῷ μεγίστην τιμὴν καὶ ὄνομα περιποίησαν.

Τοσαῦτα ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ προτάξωμεν τῆς ἐπομένῃς μετὰρρασεως, ἣν ἐξελέξαμεν ἐκ τοῦ παραστήματος, τοῦ μέρους δηλ. ὅπερ ἀποκλειστικῶς τῷ καθηγητῇ κ. Ἀρτουαν ἀνήκει, παραχωρηθείσας ἡμῖν εὐμενῶς τῆς πρὸς τοῦτο ἀθείας.

* *

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε αἱ παχυλώτεραι τῶν προλήψεων, ἡ Ἀλχημεία, αἱ ἀγυρτίαι ἐνός Μέσμερ καὶ Καλιόστρου, ἡ ἀπατηλὴ κορυφότης τῶν τότε βουκολικῶν ποιητῶν καὶ ἡ τῶν εὐαισθητῶν ψυχῶν ἀπειρος εὐπείθεια, πρὸς τὰς σοφιστικὰς ιδέας τοῦ Ρουσσῶ, πρὸς τὰς ἀποτυπωματικὰς ἀρχὰς τοῦ Βολτκίρου καὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν, πρὸς τὰ δριμύτα ἀμυ καὶ χαροποιὰ πολιτικὰ ἀξιώματα τοῦ μεγάλου Φρειδερίκου, Ἰωσήφ τοῦ Β', καὶ τοῦ Παυλάλ, ὅτε, λέγω, ταῦτα πάντα εἰς ἀνοικτοεπτικὸν ἀγῶνα διέκειντο, καὶ πρὶν εἶναι ἡ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὑποκαίονσα πυρὰ εἰς ζωντὰς οἰόγας ἐκραγῇ, παρήχθη ὡς ἀπακύνμα τῶν τότε πολλαχῶς ἐπικρατουσῶν μυστηριαστικῶν ιδεῶν, ἡ Φρενολογία. Γάλλ (Gall), ὁ ἰδρυτὴς τῆς διδασκαλίας ταύτης, παρεδέχετο ὅτι ἐκάστη κατὰ τὴν ψυχικὴν ζωὴν ἀνεπτυσσόμενη ἐνέργεια τοῦ ἐγκεφάλου, κατεῖχεν ἐν αὐτῷ τούτῳ ἰδίαν θέσιν καὶ ἴδιον αὐτῇ ὄργανον, καὶ ὅτι τοιαῦτα ἰδίᾳ ἀνεπτυγμέναι τοῦ ἐγκεφάλου χώροι ἀπετυποῦντο εἰς ὁρισμένους καὶ ταῖς ἐγκεφαλικαῖς τοπιζῶς ἀνταποκρινόμενας χώρας τῆς τοῦ κρανίου ἐπιφανείας, τοῦθ' ὅπερ διὰ τε τῆς ἀπλῆς παρατηρήσεως ὡς καὶ διὰ τῆς ψήλαφῆσεως ἐδύνατο νὰ προσδιορίζηται. Ἐπειδὴ ἡ γ. χ. τὸ κρανίον τῶν πιθήκων καὶ τῶν γυναικῶν περὶ τὴν χώραν τῶν βρεγματικῶν ὁσπῶν ἰσχυρῶς προέχει ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπεν ἐνταῦθα κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Γάλλ, νὰ παθῇ ἡ ἔδρα τῆς φιλοτεχνίας. Πικρετετραυμένος τις φυγόπνοος, τέκνον πλουσιῶν γονέων, ἐξ ὑπερηφανεῖας ἀποφεύγων τὴν ἐργασίαν, κατεῖχεν ἐξέχουσαν τινα θέσιν ἐπὶ τοῦ κρανίου· ὁ Γάλλ ἐνόμισε συνεπῶς νὰ ἐνθρονίσῃ ἐνταῦθα τὴν ὑψηλοφροσύνην. Σχολαστικοί τινες οὐδέποτε τὰς ἀγορεύσεις των περατοῦντες, ἐκ φόβου μήπως εἴπωσιν ἀνοησίας εἶχον ἰσχυρῶς προσέχοντας βρεγματικούς θύλους. Ὁ Γάλλ, ἐννοεῖται, ἐγκατέστησεν ἐνταῦθα τὸ ὄργανον τῆς προφυλάξεως. Ἡ ἔδρα τοῦ ὁργάνου τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος προσδιωρίσθη εἰς προβολὴν τῆς προσθίας κρανικῆς μύρας, διότι αὕτη ἔτυχε λίαν ἀνεπτυγμένη οὕσα πρὸς τινι μεγίστην πρὸς τὴν μουσικὴν ἔχοντι ἔρωτα, . . . καὶ οὕτω καθεξῆς. Μετὰ τὸν Γάλλ προσεπλάθοντο ἔτι πολλοὶ νὰ διαδώσωσι τὰς φρενολογικὰς ιδέας. Ἐπενοήθησαν συστήματα, αἵτινες κατὰ βάθος οὐδὲν ἕτερον ἦσαν ἢ ἐπανάληψις τῆς ὑπὸ τοῦ Γάλλ ἰδρυ-

θείσης διδασκαλίας· μετά τινων διαφορῶν περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Εἰς πολλὰ ἀνατομικὰ μουσεῖα καὶ φυσικοῖστορικὰ ταμεῖα βλέπει τις ἔτι καὶ σήμερον ἀνθρώπινα κρανία ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων διὰ μελανῶν ἢ ἐρυθρῶν γραμμῶν διακροῦνται αἱ χῶραι, ἐν αἷς ὑπετίθετο ἡ ἔδρα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ αἰσθήματος, ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς δυνάμεως. Τὰ κατὰ τὰς διαφορὰς περιστάσεις ἐν χοίσει συστήματα ἦσαν διάφορα. Ὑπάρχον ἐξ ἐπαγγέλματος φρενολόγοι, οἵτινες οὐ μόνον διὰ περιοδευῶν καὶ διδασκαλίας προσεπάθουν νὰ διαδώσωσι τὰς θεωρίας των, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς διαφορὰς σταθμοὺς, οὓς ἐκαμνον, ἐξήταζον διὰ ψηλαφήσεως τὰ κρανία τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐπὶ τῆς ἐξετάσεώς των ταύτης βασιζόμενοι συνέταττον πιστοποιητικὰ τῆς εἰδικῆς δεξιότητος ἐνὸς ἐκάστου τῶν πελατῶν των.

Ὅτε ὁμως μετὰ ταῦτα ἐδείχθη ὅτι ὑπὸ τὰς πλείστας τῶν παρὰ τῶν φρενολόγων παραδεχομένης χώρας, εἰς ἃς κατ' αὐτοὺς αἱ διάφοροι δυνάμεις καὶ αἰσθήματα εἶχον τὴν ἔδραν των, οὐδὲν ἄλλο ἢ γενικῶς προϋπάρχουσα ἢ ὅλως τυχαῖα ἀτομικαί ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὁστῶν στηριζόμεναι διαφορὰ ἐκρύπτοντο καὶ ὅτι αὗται πρὸς τὴν τοῦ ἐγκεφάλου ἀνάπτυξιν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν οὐδόλως οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον, ὅτε λέγομεν τοῦτο ἐδείχθη, ἠγέρθη φυσικῶ τῷ λόγῳ ἰσχυρὰ κατὰ τῆς φρενολογίας ἀντίδροσις. Ἡ ἀνευ θεμελίων καὶ κριτικῆς ἰδρυθεῖσα διδασκαλία περιφρονήθη ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ἀνατομικῶν καὶ φυσιολόγων, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι μεγάλως πρὸς αὐτὴν ἐχρρίζοντο ἀν' περιελάμβανον αὐτὴν ἔστω καὶ ἀπλῶς μόνον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐρευνῶν των. Ἡ κρανιολογία τοῦ Γάλλ' ἔμεινε τούτου ἕνεκα ἰσχυρῶς καταπολεμούμενον κτῆμα τῶν ἡμιμαθῶν, οἵτινες προφανῶς ἐξετίθεντο εἰς τὴν καταφρόνησιν πάντων τῶν παιδευσίν τινα ἐχόντων.

Μετὰ ταῦτα πάντες οἱ ἐπιστημονικῆς παιδείσεως τυχόντες διέκειντο ἐπὶ πολὺν χρόνον λίαν δυσμενῶς πρὸς πᾶσαν προσπάθειαν τείνουσαν εἰς τὸν τοπογραφικὸν προσδιορισμὸν τῆς ἔδρας τῶν διαφορῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Τινες ἐνόμισαν ἐπὶ φυσιολογικῶν πειραμάτων στηριζόμενοι ὅτι δύνανται νὰ προσδιορίσωσιν ὡς ἔδραν τῆς βουλήσεως καὶ αἰσθήσεως τὸν ἐγκέφαλον, πρὸς τοῦτοις δ' ἔτι περὶτέρῳ χωροῦντες δυσχυρίζοντο ὅτι ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἕκαστος χῶρος καθ' ἑαυτὸν, ἔστω καὶ εἰς τοπικὸν περιορισμὸν ὑποκαίμενος, δύναται νὰ περικλείῃ τὴν ἔδραν διαφορῶν ιδιοτήτων καὶ δυνάμεων.

Μ' ὅλα ταῦτα ὁμως κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἰδίᾳ διὰ τῶν πειραματικῶν ἐρευνῶν τοῦ Μάυνερτ (Meynert), Ἰτσιγ (Hitzig) καὶ ἄλλων, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἢ τε κίνησις καὶ ἢ αἰσθησις καὶ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις ἔχουσι τὰς ἰδιαζούσας αὐταῖς χώρας ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Τοιούτου εἵδους ὁμως σπουδῇ χρῆζουσι διαδόσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ, διότι δι' αὐτῶν καὶ μόνον δι' αὐτῶν θὰ κατορθώσωμεν νὰ ποκτῆσωμεν τοπογραφίαν τοῦ ἡμετέρου ψυχικοῦ ὀργάνου, ἐπιστημονικῶς ἀνκαταύουσαν ἡμᾶς.

Ἐνῶς ὅμως τῇ πεπαλαιωμένῃ τοῦ Γάλ. θεωρίας ὡς καὶ ταῖς ἀπηχήσεσιν αὐτῆς τὸ παροδικὸν μόνον ἐνδιαφέρον ἱστορικῆς ἀναμνήσεως ἀνταρῶμεν, ὑποβάλλομεν τοῦνκεντίον τὴν φυσιογνωμολογία, ἥτοι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου ὑπὸ λεπτομερῆ εξέτασιν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἀπέδιδον τὴν μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὴν κατάλληλον ἐκφράσιν τοῦ προσώπου ἐν τοῖς πλαστικαῖς αὐτῶν ἔργοις. Εἰς τὰ ἀγάλματα τῶν ἡρώων των, ὑπὸ ὁποιανδήποτε θέσιν καὶ ἀνέπλκτον αὐτοὺς, ἐνετύπουν τὴν ἐπιβήλυσσαν ἐκείνην ἡρεμὸν ἄξιοπρέπειαν, χωρὶς συγχρόνως νὰ ἐπιδοκρύνωσιν αὐτὰ δι' ἀκλαισθήτου ἀκαμψίας. Οἱ Σάτυροι, οἱ Σίληνοί, οἱ Πᾶνές των, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν μᾶλλον μελακρυτμένην τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐποχὴν, δεικνύουσι προφανέστατα διὰ τῶν μορφοῦσιν φυσιογνωμονίων των τὴν ἄξιστον ἐκείνην πανουργίαν καὶ φιλοπαίγμονα ὑλικότητά τὴν ἰδίᾳ χαρακτηρίζουσιν τὰ ὑποδεέστερα ταῦτα μυθολογικὰ ὄντα. Πόσον τέλειος παρίσταται ὁ πόθος τῆς Νιόβης διὰ τὸν ὑπὸ τοῦ ὀργισθέντος Ἀπόλλωνος καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀρτέμιδος θάνατον τῶν τέκνων τῆς, πόσον ἀμίμητος ὁ πρὸς τὸν θάνατον ἀγὼν ὁ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ θνήσκοντος μαχητοῦ ἀπεικονιζόμενος, πόσον μεγαλοπρεπὴς ἡ τοῦ Λαοκόοντος ἔκφρασις, μετ' ὅλας τὰς περὶ τούτου σοφὰς ἐπικρίσεις. Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι ἀπέδιδον ἀπεναντίας εἰς τὰς τὰς θείας καὶ ἀνθρωπίνους παρὰστάσεις των πάντοτε τὴν ἐκφράσιν τῆς ἡρεμίας καὶ τῆς ἄξιοπρεπούς σοβαρότητος. Κατὰ τὸν χριστιανο-γερμανικὸν Μετακίωνα, βλέπομεν ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων τῶν τε ἁγίων καὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πάλαι ἀκαυπτα ξέλαμα καὶ ὅπως οὐδέτερον χαρακτηριστικὰ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐκφράσεως. Μετὰ μεγίστης δυσκολίας ἀνγνωρίζομεν ποῦ ἐπὶ τοῦ αἰμοσύρτου Σωτῆρος καὶ τῆς τεθλιμμένης αὐτοῦ μητρὸς μικρὴν τινα ἐκφράσιν τοῦ πάθους. Ἐννοεῖται ὅτι βαθμηδὸν καὶ μετὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν τεχνῶν αἱ ἐλλείψεις αὗται διορθοῦντο. Ἀληθῶς θαυμάσια ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην παρήγαγεν ἔργον ὁ Σλύτερ (Schlüter) πρὸ 200 ἤδη ἐτῶν, ἥτοι τῆς ἐν τῷ Βερολίνσι ὁπλοστασίῳ κεφαλῆς τῶν θνήσκόντων πολεμιστῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετηρίδα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρξατο ὁ Λαβᾶτερ νὰ ἐκδίδῃ τὸ διὰ μακροῦς καὶ ἐπιμελοῦς μελέτης συγγραφέν περίφημον ἔργον τοῦ¹. Δι' αὐτοῦ ἤρχισεν ἀληθῆς καὶ νῦν ἐποχὴ τῆς σπουδῆς τῆς φυσιογνωμίας. Αἱ τοῦ Λαβᾶτερ τῆσεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὲρ τὸ δέον ἐνθουσιωδῶς ἐπηνέθησαν, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ λίαν παρεγνωρίσθησαν, συχνότατα δὲ κατεφρονήθησαν. Οὐδόλως δυνάμεθα ἐπὶ ἐκάστου προσώπου ἀμέσως ἀπαντᾶ, οὕτως εἰπεῖν, ν' ἀνγνωσκώμεν, καθότι τὸ φαινόμενον πολλάκις ἀπατᾷ. Κατὰ τὰς φυσιογνωμονικὰς παρκτηρήσεις λίαν δύσκολος εἶναι ἡ διάκρισις τῆς τυχαίας ἐκφράσεως στιγμιαίου πάθους ὡς καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ προ-

¹ Physiognomonische Fragmente zur Beförderung der Menschen — Kenntnis und Menschenliebe.

σώπου τρόπον τινὰ κατοπτριζομένων ψυχικῶν συνεπειῶν ἰσχυρῶς ἐπενεργουσῶν περιόδων τῆς χαρᾶς, τοῦ πάθους, τῆς ἀρρωστίας κτλ. ἀπὸ τοῦ σταθεροῦ καὶ προσδιοριστοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἐκφράσεως, τοῦθ' ὅπερ ὁ Λαβάρτερ νὰ προσδιορίσῃ προσεπάθησεν. Οὗτος ὅμως δὲν κατέτρεξε τὸν χρόνον ὡς ὁ Γάλλ καὶ οἱ ἄλλοι φρενολόγοι, οἵτινες καταχρώμενοι τῆς φρενολογίας μετεχειρίζοντο αὐτὴν εἰς τὰς οὐκ ἀντασιώδεις καὶ ἐπιπολαίους παιδιὰς τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἑδρας τῶν διαφόρων δυνάμεων καὶ ψυχικῶν ὀργάνων ἐπὶ τοῦ κρανίου, ἀλλ' ἐζήτησε ἐκ τῆς ἀνατομικῆς τῆς κεφαλῆς νάρυσθῃ ἀληθῆ διδασκαλίαν διὰ τὰς περὶ τὴν φυσιογνωμίαν σπουδὰς του. Ὁ σκελετὸς, λέγει, εἶναι τὸ ἐσωτερικὸν θεμέλιον τῆς φυσιογνωμίας εἴτε οὗτος ἐκληφθῇ μόνον ὡς προσδιορίζων τὰ μαλακὰ συστατικὰ τοῦ σώματος, εἴτε ὡς προσδιοριζόμενος διὰ τῶν αὐτῶν μαλακῶν συστατικῶν, εἴτε τέλος ὡς προσδιορίζων καὶ προσδιοριζόμενος, ἀπεικονίζων ἢ ἀπεικονιζόμενος πάντοτε — στερεώτερος, ἀκριδέστερος, διαρκέστερος, προφανέστατος ἀποτυπῶν καὶ ἀποτυπούμενος — πάντοτε χαρακτηρίζει τὸ στερεώτερον καὶ διαρκέστερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐν συντόμῳ ὁ Λαβάρτερ παρεδέχετο τὸ τῶν ὀστέων σύστημα ὡς σχεδιάσμα τοῦ ἀνθρώπου — τὸ κρανίον ὡς τὴν κρηπίδα τοῦ συστήματος τούτου καὶ ἅπαντα τὰ μαλακὰ μέρη, μῦς, δέρμα κτλ. ὡς τὸν χρωματισμὸν τοῦ σχεδίσματος τούτου. Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι ὁ Λαβάρτερ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐπὶ τῆς κατασκευῆς, τοῦ σχήματος καὶ τῆς κυρτότητος τοῦ κρανίου ἔπρεπε νὰ περιστρέφῃται κυρίως τὸ ἐνδιαφέρον, ἐννοοῦμεν δὲ τὸν λόγον δι' ὃν οὗτος τὸ ἥττον εὐμετάβολον καὶ εὐκολώτερον προσδιοριζόμενον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς τὸ θεμέλιον τῆς φυσιογνωμίας ἐχαρακτήρισεν.

Καὶ ὁ Γκαϊτε αὐτὸς ἰδιάζουσεν προσοχὴν ἐπέστησε τῇ φυσιογνωμίᾳ, μεγάλη δὲ ὀφείλεται χάρις τῷ καθηγητῇ Βιρχόβ (Virchow), ὅστις αὐτὸς πρῶτος διεφώτισεν τὰ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου λόγια τοῦ μεγάλου ποιητοῦ.

Ἡ φυσιογνωμολογία εἶναι φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ κυρίᾳ κρηπίς τῆς περὶ τῆς σωματικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας. Ὁ ζωγράφος κατὰ τὴν παράστασιν τῶν κεφαλῶν ἐκ διαφόρων φυλῶν, ὀφείλει κυρίως ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας τὴν προσοχὴν του νὰ ἐπιστήσῃ, καθόσον ταῦτο εἶναι τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον αὐτῷ, ἐνῷ ἀπεναντίας ὁ γλύπτης τὸν ὅλον σχηματισμὸν τοῦ σώματος, τὴν μορφήν τοῦ κρανίου κτλ. ἐπισταμένως πρέπει νὰ σπουδάσῃ.

* *

Ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς σπουδῆς τῆς ἀνθρωπίνης φυσιογνωμίας οὐ μόνον ὁ Ἄρλς εἰς διάφορα μέρη τοῦ συγγράμματός του τὰ ἀναγκαῖα ἀνέφερεν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνώστων μας ἐπιστήσαμεν. Οὐδεὶς ὅμως νεωστὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο μετὰ μεγαλητέρου ζήλου ἐζήτησε καὶ διὰ λαμπροτέρου καὶ ἐπιστημονικωτέρου τρόπου νὰ συζητήσῃ ἐνόησεν ὅσον ὁ περίφημος Δάρβιν. Ἡ σπουδὴ ὅμως τοῦ ἔργου του δὲν ἀνήκει κατὰ τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν τόσον εἰς τὰς συνήθεις καὶ ἐν ὥρᾳ σχολῆς μελέτας

τοῦ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν καλλιτεχνῶν μας (ἐξαιρέσεις παραδεκταί). Ἔνεκα τοῦ λόγου τούτου δὲν θὰ ἦναι, νομίζομεν, περιττὸν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τούτων ἐπὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Δάρβιν "Εκφράσεις τῶν ψυχικῶν παθῶν παρ' ἀνθρώποις καὶ ζώοις. Ὁ μέγας συγγραφεὺς παρατηρεῖ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του—Ἐνόσω ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα ὡς ὅλως διαφορετικὰ πλάσματα θεωροῦνται, ἀνωπέρβλητος τίθεται φυσικῶς τῷ λόγῳ φραγμὸς εἰς τὴν ὅλως διδουκαιολογημένην ἡμῶν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐξετάσωμεν ὅσω τὸ δυνατόν εὐρύτερον τὰ αἷτια τῆς ἐκφράσεως τῆς πρὸς τὰ διάφορα αἰσθημάτων καὶ πάθη ἀνταποκρινομένης. Ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν θεωρίαν ταύτην δυνάμεθα πάντα ἐς ἔσθου καλῶς νὰ ἐξηγήσωμεν ὅχι ὅμως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκφράσεως, ὅχι τοὺς διαφοροὺς κλάδους τῆς φυσικῆς ιστορίας, ἐφ' ὧν αὕτη ἀληθῶς ἀλαθρίαν ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν. Εἶδεν τινὰ τῆς ἐκφράσεως, ὡς λ. χ. ἡ κατὰ τὴν ὑψίστην ἐπενέργειαν τῆς φρίκης ὀρθώσεις τῶν πριχῶν ἢ ἡ ἀποκάλυψις τῶν ὀδόντων κατὰ τὴν μακρυὴν ὀργήν, λίαν δυσκόλως δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐὰν δὲν παραδεχθῇ τις ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρότερόν ποτε εἰς πολὺ κατωτέραν καὶ ζωώδη κατάστασιν εὕρισκετο. Τὸ κοινὸν διεφθάρων τρόπων τῆς ἐκφράσεως παρὰ διαφοροῖς μὲν, συγγενέσιν ὅμως, εἶδουσιν, ὡς καὶ αἱ κινήσεις τῶν αὐτῶν προσωπικῶν μυῶν κατὰ τὸν γέλῳτα παρὰ τε τῷ ἄνθρωπῳ καὶ τοῖς διαφοροῖς πιθήκοις καθίστανται πῶς εὐνοητότεραι ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι πάντες οὗτοι ἀπὸ ἐνὸς κοινοῦ ἀρχεγόνου πατρὸς κατὰγονται. Ἐκείνος ὅστις εἰς γενικὰς πεποιθήσεις βασιζόμενος παραδέχεται ὅτι ἡ σωματικὴ κατασκευὴ καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα πάντων τῶν ζῴων βαθμὴν ἀνεπτύχθησαν, ἐκεῖνος λέγομεν μόνος θέλει παρατηρήσει καὶ τὴν ὅλην θεωρίαν τῆς σωματικῆς ἐκφράσεως τῶν ψυχικῶν δικθέσεων ὑπὸ ὅλως νέον καὶ τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον φῶς.

Ἡ τῆς ἐκφράσεως ἀπουδὴ καθίσταται δύσκολος διότι αἱ κινήσεις συνήθως εἶναι τὸ μὲν ὅχι σημαντικαί, τὸ δὲ διότι λίαν παροδικῆς φύσεως. Ἄν καὶ πολλάκις διαφορετικαὶ καθίστανται καταληπταί, εἶναι ὅμως ἀδύνατον, ὡς τοῦλάχιστον ὁ συντάκτης τῶν γραμμῶν τούτων νομίζει, νὰ προσδιορίσῃ τις ποῦ αἱ διαφοραὶ αὗται καίνται. Ὅταν περιστάμεθα αὐτόπτοι μάρτυρες ἰσχυρᾶς ψυχικῆς ἐξέψεως, οἷα δὴ ποτε φύσεως αὕτη καὶ ἂν ἦναι, διεγείρεται τόσῳ ἡ συμπάθεια ἡμῶν ὥστε ἐπιμελὲς παρατήρησις ἢ λησμονεῖται ἢ ἀδύνατος καθίσταται, περὶ οὗ γεγονότος ὁ Δάρβιν πολλάκις ἀξιόλογα πειστήρια συνήγαγεν. Ἡ ἡμετέρα προκατάληψις ἅρ' ἑτέρου εἶναι ἔτι σπουδαιότερα πηγὴ τῆς ἀπάτης ἡμῶν, καθόσον ὅταν κατὰ τὴν φύσιν τῶν περιστάσεων περιεμένομεν νὰ ἴδωμεν ἐκφρασίαν τινὰ, ἔνεκα τῆς προκατάληψεως ἡμῶν ταύτης, νομίζομεν ἤδη τὴν ἐκφρασίαν ταύτην παρούσασθαι. Ὁ περίφημος γάλλος νευρολόγος Δουσέν (Duchenne de Boulogne), μετ' ὅλην τὴν πείραν ἣν κατεῖχεν, ἐνόμιζεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ὡς ὁ ἴδιος διηγείται, ὅτι κατὰ τινὰς ψυχικὰς παθήσεις πλείότεροι μῦς συνεστέλλοντο εἰ καὶ αὐτὸς εἶχε πεισθῇ ὅτι ἡ

διὰ τῆς κινήσεως προερχομένη ἐκδήλωσις εἰς ἓνα καὶ μόνον μὲν περιορίζεται. Ὁ Δάρβιν διαφόρους μεθόδους μετεχειρίσθη ὅπως δυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ κατὰ πόσον μυικαί τιναί καὶ ὅλως ἴδιαι τῶν τοῦ προσώπου χαρακτηριστικῶν κινήσεις ἀκριβῶς πρὸς διαφόρους ψυχικάς καταστάσεις ἀνταπεκρίνοντο. Κατὰ πρῶτον ἐτεξέτεινε τὰς παρατηρήσεις του ἐπὶ παιδίων, ἐπειδὴ ταῦτα, ὡς ὁ φυσιολόγος Βέλ (Bell) παρατηρεῖ, πρὸς πολλὰς ψυχικάς διαθέσεις ἰδιζόντως ἰσχυρῶς δικάσινται, ἐνῶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα τοῦ βίου ἔτη πλείονα εἶδη τῆς ἐκφράσεως παύουσιν ἀνταποκρινόμενα εἰς τὴν καθάραν καὶ ἀπλὴν αἰτίαν, ἐξ ἧς κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν πηγάζουσιν. Μετὰ ταῦτα ἐτρέφη ὁ Δάρβιν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν φρενοβλαβῶν, καθόπου οὗτοι εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς ἐκφάνσεις τῶν ἰσχυροτάτων παθῶν, χωρὶς νὰ δύνανται συγχρόνως καὶ νὰ ἐξελέγχωσιν αὐτά. Μὴ ὦν δ' εἰς κατάστασιν πρωτοπικῶς μετὰ φρενοβλαβῶν νὰ συναναστρέφηται συνήψε σχέσεις πρὸς περιφήμους εἰδικούς, ἰατροὺς, οἵτινες μετέδιδον αὐτῷ πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τιθεμένων ζητημάτων.

Λίαν πρωτότυπος εἶναι καὶ ἑτέρα μέθοδος δι' ἧς ὁ Δάρβιν προσεπλάθην νὰ σπουδάσῃ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου. Ὁ ἠνωτέρω μνημονευθεὶς γάλλος νευρολόγος Δυσέν ἐγκαλῶντεν ὁρισμένους πρωτοπικούς μὲς γέροντας, ὅχι τόσον εὐκρίστητον δέριμα ἔχοντας, διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ἀπῆλκυσε διάφορα εἶδη ἐκφράσεως ἅτινα πάντα ἐρωτηγράφησεν. Ὁ Δάρβιν ἔδαιξε ταῦτα εἰς διαφόρους ἄνθρώπους διαφόρου ἡλικίας καὶ γένους χωρὶς συγχρόνως νὰ δείξῃ καὶ τὸ συνοδευτὸν αὐτὰς κείμενον, ἠρώτησε δὲ πάντα τούτους, ὅποῖον ψυχικὴν πάθος ἢ αἰσθημα τὸ πρόσωπον τοῦ φωτογραφηθέντος πρεσβύτου ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀπεικονισμάτων παρίστανε. Πλείστα τῶν ἀπεικονισθέντων εἰδῶν τῆς ἐκφράσεως ἀνεγνωρίσθησαν ἀμέσως ὑπὸ πάντων τῶν ἐρωτηθέντων, ἐπὶ ἑτέρων δὲ αἱ γνώμαι τῶν παρατηρητῶν διηρέθησαν. Ὁ Δάρβιν ὁμολογεῖ, ὅτι ἐὰν αἱ τοῦ Δυσέν φωτογραφίαι προσέτιθεντο αὐτῷ ἄνευ τοῦ ἐξηγητικοῦ κειμένου, ἀνακριβῶς ἤθελεν ἢ κρίσις του ἐπίσης πλανηθῆναι ὡς ἡ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐρωτηθέντων, ἐπειδὴ ὁμῶς κατέχευε συγχρόνως καὶ τὴν περιγραφὴν, δὲν ἐδύνατο ἢ νὰ θαυμάσῃ τὴν πίστην καὶ φυσικὴν ἔκφρασιν τῶν φωτογραφηθεῖσων φυσιογνομῶν.

Μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ Δάρβιν πειρώμενος ἐστρεψα τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ μελέτην τῶν ἔργων ἡνωμαστῶν γλυπτῶν καὶ ζωγράφων, ἄνευ ὅμως μεγάλου ἀποτελέσματος. Ὡς αἰτίαν τῆς ἀποτυχίας του ταύτης παρεδέξατο ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς τὴν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων σκοπούμενην κατὰστασιν τοῦ καλοῦ κυρίως, τοῦθ' ὅπερ βεβαίως λίαν θὰ συνεπαράσσετο διὰ τῆς παραστάσεως ἰσχυρῶς συνεσταλμένων προσωπικῶν μυῶν. Ἄτὰ πρόσωπα ἅτινα χρησιμεύουσιν ὡς ἀφετηρία τῆς συνθέσεως δανείζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ

παραστατικὸν καὶ τὴν ἐκφρασιν αὐτῶν δι' ἐπιτηδεύας καὶ μετ' ἀξιοθαυμά-
στου δυνάμεως παρειαχθέντων δευτερευόντων ἀντικειμένων».

Τέλος προσεπάθησεν ὁ Δάρβιν νὰ μάθῃ ἂν οἱ αὐτοὶ τρόποι τῆς ἐκφράσεως,
ἡ αὐτὴ μιμικὴ δύνανται νὰ παρκτηρηθῶσιν παρ' ὅλαις ταῖς ἀνθρωπίναις φυ-
λαῖς, ἰδίᾳ δὲ παρ' ἐκείναις αἰτίνες ζῶσιν ἐν τῇ ἀρχηγόνῃ αὐτῶν ἀπλότητι
καὶ μακρῶν τῆς ἐψιμυθωμένης φιλοφροσύνης τῆς Εὐρώπης. Ἀφοῦ λοιπὸν
πάντοτε αἱ αὐταὶ κινήσεις τοῦ προσώπου ἢ τοῦ σώματος παρὰ ταῖς διαφό-
ροις φυλαῖς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὰς αὐτὰς ψυχικὰς παύσεις ἐκφράζουσι,
δυνάμεθα μετὰ μεγίστης πιθανότητος νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ταῦτα τὰ εἶδη
τῆς ἐκφράσεως εἶναι φυσικὰ, ἐμφυτὰ εἴτε ἐνστικτὰ. Κατὰ συνθήκην παρα-
δεδεγμένα εἶδεν τῆς ἐκφράσεως ἢ μιμικαὶ κινήσεις, ἔτινα τὸ ἔκτομον κατὰ
τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐκμανθάνει, πρέπει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα
ἂνὰ τὰς διαφόρους φυλάς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ διαφέρωσιν ἀλλήλων
ὡς ἡ γλῶσσα αὐτῶν τούτων.

Πρὸς ταῦτα ἐπαθύμουν νὰ παρκτηρήσω ὅτι ἡ τεχνικὴ παράστασις τῆς ἐκ-
φράσεως τῶν ψυχικῶν παθῶν ὅπως τι τὸ ἰδιόζων αὐτῇ κατέχει. Ἀπὸ τῆς
ἐπαχθῆς τοῦ Λέσιγγ καὶ τῶν ὁπαδῶν του κηρύττεται ὅτι ἀκαλλίσθητος ἢ ἐν
εἰκότι καὶ ἀγάλλμασι τῆς ὀφίτης τοῦ πάθους ἐκφράσεως ἀναπαράστασις εἶ-
ναι. Τὸ ὑπὸ τῶσιν ἐπικριθὲν τοῦ Λαοκόοντος σύμπλεγμα ἀποδίδει ἐν τε τῇ
κεφαλῇ, βραχίονι, θώρακι, κοιλίᾳ καὶ ποσὶ τὴν ἐκφρασιν ψυχικοῦ καὶ φυσικοῦ
πάθους εἰς ὑπέρτατον, τελειότατον βαθμόν. Μονον σχολαστικοὶ καὶ ἐπικριταὶ
ἐστερημένοι καλαισθησίας καὶ πάσῃ ἀδυσμενέῳ ἐκφράσει ξένοι, δύνανται νὰ
εὐρωσιν ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ πάθους τοῦ δηχθέντος Λαοκόοντος καὶ τῶν δα-
κνυμένων καὶ ὑπὸ τῶν ὄφειαν περιελισσομένων τέκνων του ἀκαλαίσθητόν τι.
Πόσον ὅμως μέχρως ἀπελπισίης ἀκαλλίσθητον ἤθελε τῶντι εἶναι ἔαν ὁ μέ-
γας καλλιτέχνης τὸν αἶφνης ὑπὸ τοῦ προκαλέου παρωμένου κτκλησθέντα
ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῶν τέκνων του, ἔαν, λέγομεν, ταῦτον, ἐν ἡσύχῳ
ἐκφράσει καὶ ὑπομονῇ ἀνῆσκοντα παρίστανε! Ἐνταῦθα μόνον ἡ ἀληθὴς ἀν-
θρωπίνη ἐκφρασις δύνανται νὰ μᾶς εὐχαριστήσῃ καὶ ὅχι ἡ τοῦς νευροπαθεῖς
σχολαστικοὺς νοηραίνουσα ἰδέα τῆς ἡσυχίας. Τίνα καλλιτεχνικὴν ἔξιν ἤθε-
λεν ἔχει ὁ θνήσκων μαχητής, τίνα ἡ Νιόβη ἀνευ ἐκφράσεως πάθους; Τίνα
ἐντύπωσιν ἤθελον μᾶς ἐμποιεῖ αἱ ὑπὸ τοῦ Σλύτερ γραφεῖται μορφαί, τίνα ὁ
τοῦ Θεοδόλδου Ἀγγέλου κατὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Βοηαιίδος, τίνα τὰ ἐν
Βερολίνῳ κατὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Belle Alliance ὠρεῖται τῶν μαχητῶν συμ-
πλέγματα, ἔαν ἔλειπεν ἀπ' αὐτῶν ἡ ἐκφρασις τοῦ ὀψίστου πάθους τῆς πρὸς
τὸν θάνατον ἀγωνίας, τῆς μανίας τοῦ τῆς μάχης ἐνθουσιασμοῦ! Ὁ Ὀράτιος
Βερνέ (H. Vernet) ἔγραψε τὴν κυκνοτραχηλὸν ἑδίδων καὶ ὃν χρόνον αὕτη ἐπα-
νευρίσκει πρὸς τὴν ἐσπέραν, τὸ αἰμόφυρτον πτώμα τοῦ ἀγαπῆτοῦ αὐτῇ Ἀράλ-
δου ἐν τῇ πρὸ τῆς πόλεως Hastings πεδίῳ τῆς μάχης. Ἦρην τότε, ὅτε τὸ ἀρι-
στούργημα τοῦτο ἐν τινι καλλιτεχνικῇ ἐν Βερολίνῳ ἐκθέσει εἶδον, δεκτικὸν

ταυτὸς παιδίον, ἢ δ' ἀπερίγραπτος μεγαλοπρεπὴς ἑκφρασις τοῦ ἀγριωτάτου πάθους ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς ὡραίας Ἀγγλοσάξωνίδος βαθὺ μὲ συνεχίνησε. Πόσον μεγαλοπρεπὴς φαντασία, πόσον πιστὴ ἐκτέλεσις, καὶ δι' ὁποίου θείου ἐνθουσιασμοῦ τὸ παρετήρουν! Δέν μοι εἶναι γνωστὸν ποῦ ἡ εἰκὼν μετὰ ταῦτα μετηνέχθη, οὐδέποτε πλέον ἐπανεῖδον αὐτήν, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε θέλει μου διαφύγει τῆς μνήμης ἡ ἀπλήτης μεγαλοπρέπεια. — Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὅτε εἶδον τὴν τοῦ Βερνὲ εἰκόνα μὲ ἔρριψεν ἡ τύχη μου εἰς αἰσθητικὰς συνκλονιστικὰς μεγάλης τινὸς πολέως. Οἱ φιδροὶ κεκλημένοι ἐξέφερον καταδικαστικὴν ἀπόφασιν κατὰ τῆς ἀκαλαισθήτου καὶ αἰματηρᾶς τοῦ τολμηροῦ Γάλλου παρατετάσεως. Οὐκί ὅμιν σχολαστικοί — εἶπον τότε, καὶ λέγω ἔτι καὶ σήμερον!

Μετὰ ταῦτα ἔγραψεν ὁ Βερνὲ εἰκόνας μαχῶν, ἐφ' ὧν παρατηρεῖ τις ἐνθουσιῶντας μαχουμένους καὶ θνήσκοντας πολεμιστὰς κατὰ τὴν ἀγρίαν συμπλοκὴν μανιώδους μάχης. Οἱ ἐθνοφύλακες καὶ ὁ ταγματάρχης τῶν Φρίξις (Friscius) ἐπὶ τῆς τοῦ Βλίκμπρεν (Bleibtreu) εἰκόνας — ἡ ἄλωσις τοῦ Grimmaer Thor ἐν Δειψίᾳ (1813) — αἱ ἐπὶ ἑτέρᾳ τοῦ αὐτοῦ εἰκόνας κατὰ τὴν μάχην τοῦ Flensburg-Bau (1848) ὑπερασπιζόμενοι ἑαυτοὺς καὶ θνήσκοντες σπουδασταί, ἀπεικονίζουσιν ἐν τε τῷ προσώπῳ καὶ τῇ θέσει τοῦ σώματος τὸ ἀνδρικὸν πάθος ἐν τῇ ὑψίτῃ τελειότητι. Ὑμεῖς μάρτυρες τῆς ἐποχῆς τοῦ αἵματος καὶ σιδήρου ἐγράψατε ἐπίσης λαμπρῶς καὶ ὑμεῖς τὰ κατὰ τὸ Δύππελ, "Αλσεν, τοῦ Καίνιγρχιτς καὶ Σεδὰν κατορθώματα, ἐπὶ δὲ τῶν εἰκόνων σας εἰδόμεναι τις τοῦλάχιστον νὰ ἴδῃ ἀνδρικὰς μορφάς, καὶ οὐδεὶς σχολαστικὸς συλλογισμὸς οὐκ ἀπέτρεψε νὰ δικαιωσῆτε διὰ τῆς γραφίδος σας ἐπὶ τῶν παριστανόμενων φυσιογνωμιῶν τὴν ἑκφρασίαν τοῦ ἐν τῇ μάχῃ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν θρίαμβον καὶ τὴν χαρὰν τῆς νίκης καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ θνήσκοντος φιλοπάτριδος. Ὅθεν πρὸς τί ἔτι ὁ ἀνόητος ἐκείνος φόβος πρὸ τῆς ἐν τῇ τέχνῃ παραστάσεως τοῦ πάθους; Ἐάν δὲν θέλητε νὰ ποσοροκαίσητε τὸν φόβον ἐκείνον, ἀφήσατε κατὰ μέρος πᾶσαν ἐλπίδα περὶ στεφάνωσεως καὶ ἐπιτυχίας τοῦ καλλιτεχνικοῦ σας σταδίου, σπεύσατε δὲ νὰ ῥπάσητε τὴν ἡλακκάτην καὶ ἐνθρονησθῆτε παρὰ τὸ λίκνον ὅπως γράψητε οἰκαγενειακὰς σκηναίς, αἵτινες μόνον τοὺς νεοπλούτους κολλυβιστὰς καὶ μετόχους δύνανται νὰ εὐχαριστήσωσιν!

Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Δάρβιν ἐξεταζόμενον ἀντικείμενον παρατηρῶ ὅτι ἡ πλήρης ἐκφράσεως μιμικὴ καὶ ἡ ἀλλάσσουσα ἑκφρασις τοῦ προσώπου δύναται νὰ παρατηρηθῇ κατὰφανε καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς ἀγρίοις καὶ ἡμιᾱγρίοις λαοῖς. Ἐνθυμηθῶμεν μόνον πόσον ταχέως ἡ εὐφυὴς ἐνὸς Ἀλβανοῦ καὶ Κούρδου ἢ ἔτι καὶ αὐτῇ ἡ ἀμεινυτέρα ἐνὸς Μαύρου μορφή κατὰ τὴν ἑκφρασίαν τῆς μηχανικῆς ἀλλοιοῦται. Οὐδαμοῦ, οὐδέποτε παρὰ ταῖς διαφορωτάτοις τύποις τῶν Ἀφρικανῶν ἄλλα εἶδη ἐκφράσεως τῶν ψυχικῶν παθῶν παρετήρησα ἢ τὰ παρὰ τοῖς διαφόροις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς ἀπαντῶντα. Παρ' ἐκείνοις παρατηρεῖ τις τὸν αὐτὸν αἰμοχαρῆ σαρκαστικὸν καὶ εὐθιμον γέ-

λωτα, τὸ αὐτὸ στενόχωρον ἀφελᾶς μειδίαμα τοῦ ὑποδεεστέρου, ὅτε οὗτος ἐνώπιον τοῦ ἀνωτέρου του εὐρίσκεται, τὸ κλαίειν, τὴν αὐτὴν ἐκφράσιν θυμοῦ, φόβου, χυδαί, εὐεξίας. Αἱ ἐνταῦθα προκύπτουσαι διαφοραὶ προέρχονται ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας, εἶναι δὲ βαθμιαῖα καὶ μᾶλλον ποσοτικαὶ ἢ ποιοτικαί. Ὁ κάτοικος τῶν βορείων χωρῶν λ. χ. δὲν καταλαμβάνεται τόσον ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν παθῶν, ὅσον ὁ τῶν μεσημερινῶν χωρῶν. Ὁ μαῦρος εἶναι εὐκρινεότερος, εὐθυμότερος καὶ φλυαρότερος τοῦ Βεδουίνου τῆς Αἰθιοπίας, τοῦ Ἰνδοῦ καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἑτεραί τινες διαφοραὶ, μόνον ὁμῶς κατὰ τὸ φαινόμενον, παρουσιάζονται ἡμῖν ὡς ἐκ τοῦ ἁλλοῦ χρωματισμοῦ τοῦ δέρματος τῶν διαφόρων φυλετικῶν ἰδιοτήτων κτλ. Ὁ μαῦρος ἐν παραφωρᾷ ἰσχυρῶς ὀργῆς λαμβάνει φαιοκίτρινον χρῶμα, τὰ δὲ χεῖλη του ὠχραίνονται. Μαῦροι κορραῖοι εἶδον ἐπὶ τῇ γυμνότητι τῶν ὑπὸ τοῦ ἐρυθροῦ τῆς αἰδοῦς χρώματος καλυπτόμενα. Τὴν ἐρυθρότητα ἐδύνατό τις νὰ παρκτηρήσῃ ἐπὶ τῶν μελανοφθίων ἢ μαύριων παρθένων τῶν μετὰ τινος χαλκόχρου ὑπερυφίας μεμιγμένην, ὅχι ὁμῶς καὶ νὰ παρακαλουθήσῃ τις ἐπὶ τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος μερῶν. Ἡ ἐκφράσις αἰδοῦς, τῆς σεμνότητος, δὲν ἐκφαίνεται παρὰ τοῖς τέκνοις τούτοις τῆς φύσεως ἄλλως ἢ παρὰ ταῖς ἡμετέραις γυναιξίν. Αἱ γυμναὶ μαῦραι Δέγκαι ἢ Δίγκαι δὲν παρεδίδοντο τόσον εὐκόλως εἰς τὴν καταμέτρησιν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματός των, κατὰ τοιαύτας δὲ περιστάσεις ἐδείκνυον φυσικὴν, ἀπροσπαίχτον μετὰ σεμνότητος στενοχωρίαν. Ἐν ὀργῇ εἶδον τοὺς Ἀφρικανοὺς συνηθέστερον μὲ τεταμένους δακτύλους χειρονομοῦντας, σπικνιώτερον δὲ τοὺς γρόνθους συμπηγνύντας. Ὁρθίη θεατρικίζουσα στάσις μετὰ κεφαλῆς πρὸς τὰ πρόσω τεταμένης ἦν πάντοτε παρκτηρήσιμος. Ὑπερηφάνειαν καὶ μεμετρομένην ἄξιοπρέπειαν παρκτηρήσασα ἐκεῖ πολὺ συχνότερον ἢ παρ' Εὐρωπαίοις.

Ὁ Δάρβιν δίδει ἐν τῇ βιβλίῳ του τὴν ἀνάλυσιν τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς ἐκφράσεως, τὸ μέρος δὲ τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ ὠφελιμωτάτων τοῦ ὅλου συγγράμματος. Ἀκριβεστέραν ἀνάπτυξιν τῶν σπουδαιοτάτων τούτων εἰδήσεων ἀναγκαζόμεθα ἕνεκα ἐλλείψεως χώρου νὰ παραλείψωμεν, παρπεμπόντες τοὺς ἀναγνώστας εἰς τὸ πρωτότυπον, ὅπερ ἤδη λίαν διεδόθη εἰς διαφόρους γλώσσας μεταφραθέν. Ἐνταῦθα νομίζομεν ὅτι ἄρκει μόνον εἰς ἐπεστήσασκεν τὴν προποχὴν ἐπὶ τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης συγγραφῆς, ἥτις ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν οὐχὶ δεόντως μέχρι τοῦδε ἐξετιμήθη. Τὸ τοῦ Δάρβιν σύγγραμμα συνοδεύεται ὑπὸ καλῶν ξυλογραφῶν καὶ ἡλιογραφῶν, ὧν τινες ἰδιαιτέρων χρήσουσιν ἐπείνων. Αὗται ἀντιπροσωπεύουσι τὸ μὲν τὸ σαφὲς, τὸ δὲ τὸ ἀπταῖον εἶδος καὶ εἶναι ἰδίᾳ εἰς ἐκείνους τοὺς ζωγράφους καὶ γλύπτας ἄξιόπιστατοι, οἵτινες περὶ κωμικὰς παραστάσεις ἐνσχολοῦνται.

Ἐν Βερολίῳ κατὰ Μάρτιον 1877.

Κ. Π. ΔΑΜΠΡΟΣ

φοιτητῆς τῆς Ἱατρικῆς, βασιθῆς παρὰ τῇ καθηγητῇ κ. Ἀρτμαν.